

ПРАВА

УДК 341.1/8:338.48

Л. А. ВАСІЛЬЕВА, Н. С. НАВУМАВА

ТЭАРЭТЫКА-ПРАВОВЫЯ КАТЭГОРЫІ МІЖНАРОДНАГА ТУРЫЗМУ

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт

(Паступіў у рэдакцыю 13.09.2010)

З тых часоў, як турызм стаў аб'ектам даследавання, рабіліся спробы ўстанаўлення яго дакладнай характарыстыкі, вызначэння асноўных тэарэтыка-правовых катэгорый. На думку нямецкага вучонага Кохена існуе столькі ж тэрмінаў «турызм», колькі даследаванняў па яго [1, с. 10]. Тэрмін «турызм» з даўніх часоў выкарыстоўваецца ў многіх мовах. Гэтае слова ўтварылася ад азначэння «вялікі тур» і першапачаткова азначала азнаямленчую паездку, якую ажыццяўлялі ў XVI–XVIII стст. маладыя дваране. У XIX ст. такія паездкі сталі папулярнымі і сярод іншых слаёў насельніцтва. Мэтай паездак было знаёмства турыстаў з чужымі культурамі. На працягу стагоддзяў асноўнае прызначэнне турызму – знаёмства падарожнікаў з іншымі краінамі, наладжванне кантактаў і ўзаеараўмення з народамі, якія іх насяляюць.

Між тым, дакладнае тлумачэнне тэрмінаў і паняццяў аб турызме мае важнае значэнне для разумення тых працэсаў, якія адбываюцца ў міжнародным турызме. У пачатку з'яўлення турызму акцэнт рабіўся на сувязі турысцкай дзейнасці і транспарту, гэта значыць турызм лічыўся часткай транспартных перавозак. З развіццём турызму і ператварэннем яго ў масавую з'яву на міжнародным і нацыянальным узроўнях з'явіліся новыя трактоўкі гэтага паняцця.

Міжнародны турызм з'яўляецца спецыфічнай формай міжнароднага гандлю паслугамі. Міжнародны гандаль паслугамі – адна з формаў сувязяў, якія пануюць у свеце, па абмене паслугамі паміж прадаўцамі і пакупнікамі розных краін. Дадзеная форма міжнародных эканамічных адносін даволі спецыфічная дзякуючы свайму прадмету – паслуге [2, с. 12].

Міжнародны турызм і турыстычныя паслугі з 20-х гадоў XX ст. становяцца аб'ектам міжнароднага рэгулявання. Яшчэ Ліга нацый і першы міжнародны з'езд турысцкіх арганізацый (1925 г.) звяртаюць увагу на азначэнне турызму, турыста, а таксама сумежных паняццяў [3, с. 22].

Перыяд паміж 1937 і 1990 гг. характарызаваўся распрацоўкай разуменняў і класіфікацыі для міжнароднага турызму. У 1937 г. Савет Лігі нацый рэкамендаваў наступнае азначэнне тэрміна – «міжнародны турызм». Тэрмін быў нязначна зменены Міжнародным саюзам афіцыйных турысцкіх арганізацый (МСАТА) на пасяджэнні, якое праходзіла ў 1950 г. у Дубліне, і фактычна без змен перайшоў у найноўшыя міжнародныя акты [3, с. 27].

Звернемся да сучаснага паняцця турызму ў міжнародных актах і юрыдычнай літаратуры. У Манільскай дэкларацыі па сусветным турызме 1980 г. турызм вызначаецца як дзейнасць, якая мае важнае значэнне ў жыцці народаў з прычыны непасрэднага ўздзеяння на сацыяльную, культурную, адукацыйную і эканамічную галіны жыцця дзяржаў і іх міжнародных адносін [4]. У Гаагскай дэкларацыі 1989 г. [5] адзначаецца, што «турызм стаў з'явай, якая ўвайшла ў паўсядзённае жыццё сотняў мільёнаў людзей і:

а) уключае ўсе свабодныя перамяшчэнні людзей ад іх месца пражывання і працы, а таксама сферу паслуг, створаную для задавальнення патрэб, якія ўзнікаюць у выніку гэтых перамяшчэнняў;

б) уяўляе сабой від дзейнасці, якая мае найважнейшае значэнне для жыцця людзей і сучасных таварыстваў, ператварыўшыся ў важную форму выкарыстання вольнага часу асобных асоб;

в) павінен быць клопамат кожнага. Ён з'яўляецца адначасова вынікам і вырашальным фактарам якасці жыцця ў сучасным грамадстве. Таму парламентам і ўрадам варта надаваць больш актыўную ўвагу турызму з мэтай забеспячэння яго развіцця ў гарманічнай адпаведнасці з забеспячэннем іншых асноўных патрэб і відаў дзейнасці грамадства».

Турызм па азначэнні Міжнароднай акадэміі турызму (Монтэ-Карла, Манака) уяўляе агульнае паняцце для ўсіх формаў часовага выезду людзей з месца пастаяннага жыхарства ў аздарэўленчых мэтах і (або) для задавальнення пазнавальных інтарэсаў у вольны час або ў прафесійна-дзелавых мэтах без заняткаў аплачанага дзейнасці ў месцы часовага знаходжання [3, с. 29].

У юрыдычнай літаратуры міжнародны турызм азначаецца наступным чынам – гэта паездкі з турыстычнымі мэтамі за межы краіны пастаяннага жыхарства. Гэта сістэма падарожжаў, якая ажыццяўляецца на аснове міжнародных дагавораў з улікам дзеючых міжнародных звычайў.

Варта акцэнтаваць увагу на адрозненні дэфініцыі «міжнародны турызм», «замежны турызм» і «зарубежны турызм». Міжнародны турызм – легальная дэфініцыя, таму няма прававых падстаў для існавання тэрмінаў «замежны турызм» і «зарубежны турызм». Няма падстаў і для вываду аб тым, што паняцце «міжнародны турызм» паглынае тэрміны «замежны турызм» і «зарубежны турызм». Дадзеныя паняцці з'яўляюцца хутчэй эканамічнымі катэгорыямі і больш характэрны для савецкага перыяду дзяржавы і права. У цяперашні час найбольш распаўсюджаным паняццем «міжнароднага турызму», якое атрымала легалізацыю ў прававых сістэмах розных краін свету, з'яўляецца азначэнне, сфармуляванае ў 1993 г. статыстычнай камісіяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый для мэт статыстыкі турызму (Канцэпцыі вызначэння і класіфікацыі для статыстыкі турызму), а таксама рэкамендацыі па статыстыцы турызму Сусветнай турысцкай арганізацыі. Паводле дадзеных дакументаў турызм уяўляе сабой дзейнасць асоб, якія падарожнічаюць і знаходзяцца ў месцах за межамі іх звычайнага асяроддзя, на працягу перыяду, што не перавышае аднаго года запар, з мэтай адпачынку, дзелавымі і іншымі мэтамі [3, с. 98–99].

На думку Д. А. Сцепаненка, турызм – гэта сукупнасць адносін, сувязяў і з'яў, суправаджаючых паездку і знаходжанне людзей у месцах, якія не з'яўляюцца месцамі іх пастаяннага або працяглага пражывання і не звязаны з іх працоўнай дзейнасцю [13, с. 21].

На нашу думку, паняцце «турызм» мае некалькі расплывісты характар. Па-першае, турызмам лічыцца часовае перамяшчэнне людзей з месцаў, дзе яны звычайна пражываюць і працуюць, у іншыя месцы. Пад «часовым перамяшчэннем» умоўна разумеецца перыяд да аднаго года. Па-другое, згодна з міжнароднай статыстыкай да замежных турыстаў належаць асобы, якія наведваюць іншую краіну (як мінімум з адным начлегам) з любой мэтай, акрамя прафесійнай дзейнасці, якая аплачваецца ў гэтай краіне. Для характарыстыкі міжнароднага турызму Сусветная статыстычная арганізацыя выкарыстоўвае значэнне статыстычнай камісіі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый 1993 г.: «турызм ахоплівае дзейнасць асоб, якія падарожнічаюць і знаходзяцца ў месцах за межамі іх звычайнага асяроддзя, на працягу перыяду, што не перавышае аднаго года запар, з мэтай адпачынку, дзелавымі і іншымі мэтамі» [10, с. 9]. Далейшае азначэнне турызму вылучае або дапаўняе яго рысы.

У цяперашні час у Рэспубліцы Беларусь паняцце «турызм» максімальна набліжана да азначэння міжнароднага турызму Сусветнай статыстычнай арганізацыяй і азначаецца Законам Рэспублікі Беларусь «Аб турызме» ад 25 лістапада 1999 г. (у рэдакцыі Закона Рэспублікі Беларусь ад 9 студзеня 2007 г. № 206–З) як падарожжа фізічных асоб за межы іх месца жыхарства на працягу перыяду, не перавышаючага 12 месяцаў запар, з мэтай адпачынку, дзелавымі, пазнавальнымі і іншымі мэтамі без занятку працоўнай, прадпрымальніцкай, іншай дзейнасцю, якая прыносіць даход, аплачваецца і (або) прыносіць прыбытак (даход) з крыніцы ў наведанай краіне (месцы), а таксама дзейнасць юрыдычных і фізічных асоб, у тым ліку індывідуальных прадпрымальнікаў, якія арганізавалі такое падарожжа» [11, арт. 1].

Як бачым, азначэнне паняцця «турызм» аб'ядноўвае значэнне двух розных тэрмінаў «турызм» і «турыстычная дзейнасць», такім чынам, яно з'яўляецца некарэктным.

На наш погляд, турызм – гэта сукупнасць адносін, сувязяў і з’яў, суправаджаючых часовае перамяшчэнне (на перыяд да аднаго года) фізічных асоб з месцаў, дзе яны звычайна пражываюць і працуюць, у іншыя месцы альбо наведванне гэтых месцаў (як мінімум з адным начлегам) з любой мэтай, акрамя прафесійнай дзейнасці, якая аплачваецца ў гэтай краіне; турыстычная дзейнасць – дзейнасць юрыдычных і фізічных асоб, у тым ліку індывідуальных прадпрымальнікаў, якія арганізуюць часовае перамяшчэнне (на перыяд да аднаго года) фізічных асоб з месцаў, дзе яны звычайна пражываюць і працуюць, у іншыя месцы альбо наведванне гэтых месцаў (як мінімум з адным начлегам). Зразумела, што пытанне аб прынцыпах таксама актуальна. Да спецыяльных прынцыпаў міжнароднага турызму можна аднесці такія, як свабода перамяшчэння і свабода выбару месца жыхарства ў межах кожнай дзяржавы (арт. 13 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека 1948 г.) [6]; свабода перамяшчэння і адсутнасць дыскрымінацыі (арт. 1 Хартыі турызму 1985 г.) [7]; павага дзяржаўнага суверэнітэту і інш.

У літаратуры часта адзначаецца пра турысцкія паслугі і нават міжнародны турызм азначаецца як сукупнасць экспарту і імпарту турыстычных паслуг. Узнікае лагічнае пытанне: ці з’яўляецца турызм (прадукты турызму) паслугай або таварам з пункту гледжання нормаў міжнароднага права? Для адказу на дадзенае пытанне звернемся да Генеральнага пагаднення па гандлі паслугамі (ГАТС) (Марракеш, 15 красавіка 1994 г.) [8].

Па прадмеце рэгулявання (*ratione materiae*) кампетэнцыя Генеральнага пагаднення па гандлі паслугамі распаўсюджваецца на ўсе віды паслуг. Вялікая разнастайнасць відаў паслуг можа быць зведзена да пяці іх асноўных відаў: паслугі, звязаныя з рухам тавараў і асоб; аперацыі, што датычацца працоўных даходаў і капіталу; паслугі па страхаванні; банкаўскія і фінансавыя паслугі, паслугі па тэлекамунікацыях і інфармацыйныя паслугі.

У юрыдычнай літаратуры адзначаецца, што паслуга ўяўляе сабой не рэч, не матэрыяльны прадмет, але нейкую вельмі разнастайную па характары дзейнасць, працу. Даць дакладнае азначэнне паняцця паслугі не проста. Паслугу азначаюць часам як разнавіднасць тавару, для якога момант вытворчасці і момант спажывання супадаюць у часе, або ў якасці працы, зробленай для іншых, вынікам якой не з’яўляюцца прыметныя рэчы ці тавары. Паслугі называюць часам «нябачнымі артыкуламі гандлю» [9, с. 132].

Па сваім змесце міжнародны турызм – частка знешняга гандлю або паслугі, якая прадастаўляецца турысту ў форме транспарту, размяшчэння ў гасцініцах, харчавання і г. д., носіць характар тавару, і, як кожны іншы від тавару, ён з’яўляецца прадметам куплі-продажу на сусветным рынку. Міжнародны турызм – асаблівы від спажывання матэрыяльных і культурных даброт, паслуг і тавараў часовымі наведвальнікамі краіны з аплатай іх у замежнай валюце, г. зн. ён уяўляе сабой экспарт тавараў і паслуг, які ажыццяўляецца ў межах краіны. Таму міжнародны турызм называюць таксама «нябачным экспартам».

Турысцкая тэрміналогія фарміравалася на аснове паняцця «міжнародны турыст», уведзенага Саветам Лігі нацый у 1937 г., якое характарызавала апошняга як асобу, валодаючую трыма прыкметамі: перамяшчэннем; часовым знаходжаннем у пэўным месцы; адсутнасцю сувязі з працай і заробкам [10, с. 9]. Турыстычная дзейнасць вызначана ў Законе Рэспублікі Беларусь «Аб турызме» як тураператарская і турагенцкая дзейнасць.

Тураператарская дзейнасць – прадпрымальніцкая дзейнасць юрыдычных асоб (тураператараў) па фарміраванні і рэалізацыі тураў, у тым ліку сфарміраваных іншымі тураператарамі, уключаючы нерэзідэнтаў Рэспублікі Беларусь, а таксама па аказанні кансультацыйна-інфармацыйных паслуг, звязаных з арганізацыяй падарожжа.

Турагенцкая дзейнасць – прадпрымальніцкая дзейнасць юрыдычных асоб або індывідуальных прадпрымальнікаў (турагентаў) па рэалізацыі тураў, сфарміраваных тураператарамі-рэзідэнтамі Рэспублікі Беларусь, удзельнікам турыстычнай дзейнасці, а таксама па аказанні кансультацыйна-інфармацыйных паслуг, звязаных з арганізацыяй падарожжа. Тур – падарожжа ў адпаведнасці з праграмай тура з адначасовым прадастаўленнем комплексу турыстычных паслуг (не менш за два), сфарміраванага тураператарамі [11, арт. 1].

Сфера турызму аб'ядноўвае розныя галіны, знаходзіцца не ў вертыкальнай плоскасці, а ахоплівае нейкую гарызантальную прастору, уключае ў сябе прадпрыемствы і арганізацыі рознай галіновай прыналежнасці як на міжнародным, так і на нацыянальным узроўні.

У апошні час у сусветнай практыцы міжнароднаму турызму як адной з асноўных сфер міжнароднага гандлю паслугамі надаецца пільная ўвага. Як адзначае Р. А. Папіран, сусветны турызм забяспечвае дзясятую частку сусветнага валавога нацыянальнага прадукту [12, с. 5]. Ён з'яўляецца адным з самых прыбытковых відаў бізнесу, выкарыстоўваючы прыкладна 7 % сусветнага капіталу.

Аналіз літаратурных і іншых крыніц паказвае, што ў цяперашні час турызм класіфікуецца па:

1) мэтах: маршрутна-пазнавальны; спартыўна-аздараўленчы; самадзейны, у тым ліку з актыўнымі спосабамі перамяшчэння; дзелавы і кангрэс-турызм; курортны, лячэбны; гарналыжны; фестывальны; паляўнічы; экалагічны; шоп-турызм; рэлігійны; навучальны і інш.;

2) ступені мабільнасці: перасовачны; стацыянарны; змешаны;

3) форме ўдзелу: індывідуальны; групавы; сямейны;

4) узросце: сталы; маладзёжны; дзіцячы; змешаны;

5) працягласці: аднадзённы; шматдзённы; транзітны;

6) выкарыстанні транспартных сродкаў: аўтамабільны; чыгуначны; авіяцыйны; водны; веласіпедны; конны; камбінаваны;

7) сезоннасці: актыўны турысцкі сезон, міжсезонны (паўсезон), несезон;

8) геаграфіі: міжкантынентальны; міжнародны (міжрэгіянальны); рэгіянальны; мясцовы; прыгранічны;

9) спосабу перамяшчэння: пешаходны; з выкарыстаннем традыцыйных транспартных сродкаў; з выкарыстаннем экзатычных відаў транспарту (канатная дарога, фунікулёр, дырыжабль, паветраны шар, дэльтаплан) [14, с. 41].

Арганізацыйнымі формамі турызму паводле заканадаўства Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца міжнародны і ўнутраны турызм [11, арт. 3].

Міжнародны турызм уключае:

1) выязны турызм – падарожжы грамадзян Рэспублікі Беларусь, а таксама замежных грамадзян і асоб без грамадзянства, якія пастаянна пражываюць у Рэспубліцы Беларусь, за межы тэрыторыі Рэспублікі Беларусь;

2) уязны турызм – падарожжы замежных грамадзян і асоб без грамадзянства, за выключэннем пастаянна пражываючых у Рэспубліцы Беларусь, у межах тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

Унутраны турызм – падарожжы грамадзян Рэспублікі Беларусь, а таксама замежных грамадзян і асоб без грамадзянства, якія пастаянна пражываюць у Рэспубліцы Беларусь, у межах тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

Асаблівасці арганізацыі асобных відаў турызму (аграэкатурызм, самадзейны, сацыяльны, экалагічны і іншыя віды) рэгулююцца заканадаўствам.

Турыстычныя паслугі ў міжнародным тавараабароце выступаюць як «нябачны» тавар. Характэрнай асаблівасцю і своеасаблівай вартасцю турыстычных паслуг як тавару з'яўляецца тое, што значная частка гэтых паслуг робіцца з мінімальнымі выдаткамі на месцы і, як правіла, без выкарыстання замежнай валюты. Замежныя турысты карыстаюцца паслугамі, якія прадастаўляюцца прадпрыемствамі турысцкай індустрыі краіны прызначэння. Акрамя таго, яны спажываюць або купляюць і вывозяць у якасці сувеніраў пэўную колькасць тавараў, набываючы іх у краіне наведвання за замежную валюту.

Згодна з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб турызме», турыстычнымі з'яўляюцца паслугі, якія аказваюцца турысту падчас ажыццяўлення тура або ў сувязі з ім у адпаведнасці з дагаворамі аказання турыстычных паслуг [11, арт. 1].

Віды турысцкіх паслуг, што прапануюцца ў якасці тавару на рынку, даволі разнастайныя. Да іх адносяцца:

1) паслугі па размяшчэнні турыстаў (у гасцініцах, матэлях, пансіянатах, кемпінгах, боатінгах);

е) кангрэсны. Турыстычныя паездкі з мэтай удзелу ў розных мерапрыемствах, у тым ліку канферэнцыях, сімпозіумах, з'ездах, кангрэсах і г. д.

Інтэнсіўнае развіццё гэтага віду турызму прывяло да стварэння шэрагу міжнародных арганізацый, якія цалкам спецыялізуюцца на правядзенні міжнародных дзелавых і навуковых мерапрыемстваў, напрыклад, Міжнародны саюз арганізатараў кангрэсаў. Спецыялізацыя турфірмаў на дадзеным відзе турызму абумоўлена аб'ектыўнай заканамернасцю далейшага міжнароднага падзелу працы, у тым ліку і ў сферы турызму. У ЗША кангрэсны турызм прыносіць штогод звыш 40 млрд долараў прыбытку. Вялікай перавагай кангрэснага турызму з'яўляецца тое, што ён можа рэалізоўвацца ў несезонны перыяд. Цікавасць турысцкай індустрыі да дадзенага віду турызму тлумачыцца перш за ўсё тым, што правядзенне кангрэса, як правіла, суправаджаецца не толькі прадастаўленнем месцаў размяшчэння, забеспячэннем харчавання, экскурсійнага абслугоўвання ўдзельнікаў кангрэса, так і спецыфічных паслуг. Спецыфіка турпрадукту кангрэснага турызму складаецца ў неабходнасці прадастаўлення вялікага аб'ёму разнастайных паслуг, якія выходзяць за рамкі традыцыйных. Асноўныя цяжкасці пры арганізацыі кангрэснага абслугоўвання звязаны з неабходнасцю выпуску значнай колькасці друкаванай прадукцыі (тэзісы дакладаў, запрашэнні, інфармацыйныя лісты і г. д.), неабходнасцю прадастаўлення такога роду паслуг, як рэгістрацыя ўдзельнікаў кангрэса, перагаворы, тэхнічнае забеспячэнне, спецыяльныя мерапрыемствы, дзелавыя сустрэчы і г. д., а таксама арганізацыя да- і паслякангрэсных тураў.

Выдаткі ўдзельнікаў кангрэса, як правіла, значна перавышаюць выдаткі звычайнага турыста, такім чынам, пры павелічэнні вольнага часу ўдзельнікаў за кошт аптымальнай арганізацыі, а таксама аплаце дзелавой часткі накіроўваючай установай магчыма камбінаванне паездкі на кангрэс з рознымі турыстычнымі праграмамі;

ж) культавы (рэлігійны) туры. Гэты від турызму заснаваны на рэлігійных патрэбах людзей розных канфесій. Культавы турызм падзяляецца на два падвіды:

- наведванне культавых збудаванняў у рэлігійныя святы;
- наведванне святых месцаў з мэтай адпушчэння грахоў;

з) настальгічны. Дадзены від турызму заснаваны на патрэбе людзей у наведванні месцаў папярэдняга пражывання;

і) транзітны. У аснове транзітнага турызму ляжыць патрэба перасячэння тэрыторыі адной краіны з мэтай наведвання іншай;

к) самадзейны. Гэты від турызму аб'ядноўвае аматараў актыўнага адпачынку, якія займаюцца лыжным, горным, водным турызмам і г. д. Адметнай асаблівасцю дадзенага турызму з'яўляецца патрэбнасць турыстаў удзельнічаць у яго самаарганізацыі. Арганізацыяй тураў займаюцца не турыстычныя фірмы, а самі турысты сумесна з турысцка-спартыўнымі клубамі і саюзамі.

Зразумела, на практыцы часта маюць месца камбінавання туры, якія спалучаюць у адным падарожжы некалькі відаў турызму, абумоўленых рознымі патрэбамі турыстаў, напрыклад, рэкрэацыйна-пазнавальны, спартыўны з рэкрэацыйным і г. д. Аднак пры аналізе турыстычнай дзейнасці неабходна выдзяляць асноўныя патрэбы, якія з'явіліся пабуджалым матывам да падарожжа.

3. У залежнасці ад транспартных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца на турыстычным маршруце, адрозніваюць наступныя віды турызму:

а) турысты на ўласным транспарце – туры на транспарце, які належыць транспартным гаспадаркам турыстычнай сістэмы ці непасрэдна турыстычнай арганізацыі;

б) транстыры на арандаваным турысцкім транспарце – туры на транспарце, які належыць транспартным арганізацыям, выкарыстоўваецца турысцкай арганізацыяй на правах арэнды (па дагаворы) на тэрмін, вызначаны тэрмінам дзеяння тура. У якасці арандаванага спецыялізаванага транспарту турысцкія арганізацыі выкарыстоўваюць марскія і рачныя цеплаходы, самалёты, спецыяльныя склады турысцка-экскурсійных прадпрыемстваў;

в) туры на асабістым транспарце турыстаў – спецыяльна распрацаваныя індывідуальныя або групавыя туры для аўтамабіляў (уладальнікаў асабістых аўтамабіляў) з прадастаўленнем туры-

стам усіх відаў паслуг па маршруце (пражыванне ў аўтакемпінгах, харчаванне, экскурсіі, вольны час, аўтарамонт і г. д.), акрамя праезду.

4. У залежнасці ад спосабу перамяшчэння адрозніваюцца наступныя віды турызму:

а) аўтамабільны. Гэты від турызму бурна развіваецца з другой паловы XX ст. У цяперашні час ён атрымаў найбольш шырокае распаўсюджанне;

б) чыгуначны турызм. Гэты від турызму развіваецца з 40-х гг. XIX ст. Адносная таннасць чыгуначных білетаў робіць яго даступным для менш забяспечаных слаёў насельніцтва. У цяперашні час абвастраецца канкурэнтная барацьба паміж чыгуначным і іншымі відамі транспарту;

в) авіяцыйны. Дадзены від турызму з'яўляецца найбольш перспектыўным, паколькі забяспечвае эканомію часу пры дастаўцы турыстаў да месцаў наведвання. На працягу 20 гадоў (з 1960 па 1980 г.) удзельная вага авіятранспарту, які выкарыстоўваецца ў турызме, вырасла ў тры разы. Авіяцыйныя туры падзяляюцца на групавыя туры з выкарыстаннем часткі месцаў у самалётах пасажырскіх авіяліній і спецавіярэйсы з поўнай арэндай самалёта для спецыяльных турысцкіх перавозак;

г) цеплаходны (водны). Пры дадзеным відзе турызму маршруты арганізуюцца на цеплаходах, рачных і марскіх параходах. Марскія маршруты могуць быць круізнымі (падарожжа на арандаваных судах працягласцю больш сутак) як з наведваннем партоў, так і без наведвання.

Рачныя маршруты – з выкарыстаннем судоў рачнога параходства. Маюць падвіды: турысцка-экскурсійныя рэйсы – гэта падарожжа на арандаваных рачных судах працягласцю больш адных сутак і экскурсійна-прагулачныя – паездкі экскурсантаў з мэтай азнаямлення з памятнымі і гістарычнымі месцамі і адпачынку, працягласцю не больш за 24 гадзіны. Для арганізацыі буйных і турысцка-экскурсійных рэйсаў выкарыстоўваюцца ў асноўным камфартабельныя цеплаходы. Для арганізацыі экскурсійна-прагулачных і прагулачных рэйсаў могуць выкарыстоўвацца як цеплаходы, так і малы флот (рачныя трамвайчыкі, ракеты, катэры, катамараны і інш.).

Перавага воднага турызму на камфартабельных цеплаходах заключаецца ў тым, што турысты забяспечваюцца сродкамі размяшчэння, харчаваннем, спортам, забавамі і г. д. на караблі;

д) аўтобусны. Пры дадзеным відзе турызму падарожжы арганізуюцца з выкарыстаннем аўтобусаў у якасці сродку перамяшчэння. Аўтобусныя туры могуць быць звычайнымі турысцка-экскурсійнымі (з прадастаўленнем усіх відаў паслуг, прапанаваных транспартным турам, – пражыванне, харчаванне, экскурсійнае абслугоўванне) і так званыя «аўтобусы здароўя» – прагулачныя (аўтобусы аднаго дня);

е) веласіпедны. Гэты від турызму даступны для выкарыстання дастаткова абмежаванаму кантынгенту турыстаў;

ж) пешаходны. Дадзены від турызму атрымаў найбольшае распаўсюджванне ва ўнутраным турызме. Варта адзначыць, што на практыцы вельмі часта пры адным турысцкім падарожжы выкарыстоўваецца некалькі відаў транспарту, напрыклад, самалёт, аўтобус, чыгунка – аўтобус і г. д. Такія віды тураў называюцца камбінаванымі.

5. У залежнасці ад сродкаў размяшчэння турыстаў можна вылучыць наступныя віды турызму:

а) у гасцініцы;

б) у матэлі;

в) у пансіёне;

г) кемпінгавы;

д) у турыстычнай вёсцы, на турбазе і г. д.

Гасцініцы, як правіла, размешчаны альбо ў цэнтры горада, альбо недалёка ад аэрапорта або чыгуначнага вакзала.

Матэлі размяшчаюцца альбо ўздоўж аўтамабільнай трасы, альбо на ўскраіне горада. Пражыванне ў матэлі павінна забяспечваць турыстам ўмовы па догляду за аўтамабілем (аўтастаянкі, бензапраправачныя станцыі, аўтасэрвісы і г. д.).

Турпансіёны гасцінічнага тыпу з адзіным кіраваннем прадастаўляюць кліентам жыллё ў адным або некалькіх нумарах, спадарожныя паслугі і аўтаномную кухню.

Кемпінг, турыстычныя вёскі, турбазы – гэта памяшканні, размешчаныя, як правіла, у заграднай мясцовасці, прызначаныя для размяшчэння як звычайных, так і аўтатурыстаў.

Турыстычныя вёскі – гэта сэрвісныя гаспадаркі з адзіным кіраваннем, агароджання і абсталявання для адпачынку і начоўкі турыстаў, якія не маюць аўтаномнага абсталявання.

Акрамя пералічаных відаў прадпрыемстваў гасцінічнай гаспадаркі існуюць і такія віды, як дамы і мэбляваныя кватэры, дамы адпачынку, дамы моладзі.

Усе пералічаныя вышэй сродкі адносяць да гасцінічных прадпрыемстваў розных катэгорый, яны падлягаюць сертыфікацыі на прадмет наменклатуры і якасці паслуг, што аказваюцца турыстам. Сродкі размяшчэння таксама падзяляюцца на сталыя, у якіх прыём турыстаў ажыццяўляецца круглы год, і сезонныя – абслугоўваюць турыстаў толькі ў пэўны час года, у турысцкі сезон.

6. Турызм таксама ў залежнасці ад часу падарожжа падзяляецца на сезонны і несезонны.

7. У залежнасці ад працягласці падарожжа адрозніваюць два віды турызму: працяглы і кароткачасовы (пры кароткачасовым турызме падарожжа ажыццяўляецца на тэрмін да 5–7 дзён).

8. У залежнасці ад складу групы адрозніваюць:

а) масавы турызм (падарожжа турыстаў у складзе групы);

б) індывідуальны турызм (гэты від турызму часцей за ўсё рэалізуецца ў рамках дзелавога, навуковага і аздараўленчага турызму. У апошні час індывідуальны турызм атрымлівае значнае развіццё па каналах роднасных сямейных сувязяў, творчых абменаў, наведванняў па запрашэнні. Індывідуальныя паездкі практыкуюцца таксама па праграмах сацыяльнага і маладзёжнага турызму. Індывідуальныя турысты могуць скарыстацца паслугамі гідаў-перакладчыкаў, экскурсаводаў, арганізатараў падарожжа, правадыроў і суправаджаючых, арандаваць легкавы аўтаатранспарт, выкарыстоўваць магчымасці іншых формаў турыстычнага сэрвісу);

в) сямейны турызм (падарожжа турыстаў з членамі сям’і). Дадзены від турызму атрымаў вялікае развіццё ў апошнія гады ў значнай ступені за кошт скідак, якія прапануюць турфірмы асобам, падарожнічаючым з дзецьмі. Сямейны турызм часта ажыццяўляецца па праграмах, распрацаваных тураператарамі для сямейнага адпачынку;

г) маладзёжны (студэнцкі) турызм;

д) дзіцячы (школьны) турызм.

Маладзёжны і дзіцячы турызм атрымаў вялікае развіццё ў значнай ступені за кошт турысцкіх абменаў як унутры краіны, так і паміж рознымі дзяржавамі. Турысты, якія падарожнічаюць у рамках маладзёжнага і дзіцячага турызму, маюць правы на значныя скідкі ў цэнах на абслугоўванне.

9. У залежнасці ад арганізацыйных формаў існуюць:

а) арганізаваны турызм;

б) неарганізаваны турызм;

в) клубны турызм.

10. У залежнасці ад вызначэння прынцыпу фарміравання цаны на прадукт існуе камерцыйны і сацыяльны турызм. Сацыяльны турызм прадугледжвае пэўныя датацыі ў розных формах як ад дзяржаўных, так і ад грамадскіх арганізацый, а таксама камерцыйных структур у мэтах забеспячэння магчымасці атрымання адпачынку і ўдзелу ў турыстычных мерапрыемствах розных слаёў насельніцтва, якія не маюць для гэтага дастатковай колькасці грашовых сродкаў, напрыклад, пенсіянеры, студэнты, катэгорыя нізкааплачваных работнікаў і г. д.

Такім чынам, можна зрабіць наступныя вывады.

Па-першае, у Законе Рэспублікі Беларусь «Аб турызме» азначэнне паняцця «турызм» аб’ядноўвае значэнне двух розных тэрмінаў «турызм» і «турыстычная дзейнасць», такім чынам, яно з’яўляецца некарэктным.

Мы прапануем даць наступнае тлумачэнне гэтым тэрмінам. На наш погляд, турызм – гэта сукупнасць адносін, сувязяў і з’яў, суправаджаючых часовае перамяшчэнне (на перыяд да аднаго года) фізічных асоб з месцаў, дзе яны звычайна пражываюць і працуюць, у іншыя месцы альбо наведванне гэтых месцаў (як мінімум з адным начлегам) з любой мэтай, акрамя прафесійнай дзейнасці, якая аплачваецца ў гэтай краіне. У сваю чаргу турыстычная дзейнасць – дзейнасць юрыдычных і фізічных асоб, у тым ліку індывідуальных прадпрыемальнікаў, якія арганізуюць часовае перамяшчэнне (на перыяд да аднаго года) фізічных асоб з месцаў, дзе яны звычайна пражываюць і працуюць, у іншыя месцы альбо наведванне гэтых месцаў (як мінімум з адным начлегам).

Па-другое, у Законе Рэспублікі Беларусь «Аб турызме» дасца тлумачэнне васьмнаццаці асноўных паняццяў турызму. У працэсе фарміравання аўтарскай класіфікацыі відаў турызму намі былі вызначаны дзевяць асноў, па якіх можа адбывацца класіфікацыя. Да іх адносяцца:

- патрэбнасць, абумоўліваючая турыстычнае падарожжа;
- транспартныя сродкі, якія выкарыстоўваюцца на турыстычным маршруце;
- спосаб перамяшчэння;
- сродкі размяшчэння турыстаў;
- час падарожжа;
- склад групы;
- арганізацыйныя формы турызму;
- вызначаны прынцып фарміравання цэн на прадукт;
- працягласць падарожжа.

На аснове гэтага сфарміравалася трыццаць шэсць відаў турызму. Да іх адносяцца: лячэбны, рэкрэацыйны, спартыўны, пазнавальны, турызм з дзелавымі мэтамі, кангрэсны, культавы (рэлігійны), настальгічны, самадзейны, аўтамабільны, чыгуначны, авіяцыйны, цеплаходны (водны), аўтобусны, веласіпедны, пешаходны, турызм у гасцініцы, турызм у матэлі, турызм у пансіёне, кемпінгавы турызм, масавы турызм (падарожжа турыстаў у складзе групы), індывідуальны турызм, сямейны турызм і г. д.

Літаратура

1. К а с а т к и н а, Е. А. Развитие международного и внутреннего туризма в России: автореф. дис. ...канд. экон. наук: 053.05.79 / Е. А. Касаткина: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2000. – 10 с.
2. Б а р ч у к о в а, Н. С. Международное сотрудничество государств в области туризма / Н. С. Барчукова. – М., 1986. – 12 с.
3. М а к а р е н к о, С. Н. История туризма / С. Н. Макаренко, А. Э Саак. – М., 2001. – 99 с.
4. О мировом разрешении международных споров: Мавильская декларация 1980 г. Ген. Ассамб. ООН [Электронный ресурс] / Законы России. – М., 2009. – Режим доступа: <http://www.Lawrussia.ru/>. – Дата доступа: 05.03.2010.
5. Гагская декларация 1989 г. Ген. Ассамб. ООН [Электронный ресурс] / Банк законов. Беларусь. – Минск, 2009. – Режим доступа: <http://www.bankzakonov.com/>. – Дата доступа: 05.03.2010.
6. Всеобщая декларация прав человека 1948 г. Ген. Ассамб. ООН [Электронный ресурс] / Законодательство РБ. – Минск, 2009. – Режим доступа: <http://pravoby.net/>. – Дата доступа: 05.03.2010.
7. Хартия туризма 1985 г. [Электронный ресурс] / Законы Украины: информационно-правовой портал. – Киев, 2008. – Режим доступа: <http://www.uazakon.com/>. – Дата доступа: 05.03.2010.
8. Генеральное соглашение по торговле услугами 1994 г. [Электронный ресурс] / Гарант: информационно-правовой портал. – М., 2008. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru/>. – Дата доступа: 05.03.2010.
9. Б о р и с о в, К. Г. Международный туризм и право / К. Г. Борисов. – М., 1999. – 132 с.
10. З о р и н а, Г. И. Основы туристической деятельности / Г. И. Зорина. – М.: Советский спорт, 2000. – 37 с.
11. О туризме: Закон Респ. Беларусь от 25.11.1999 г., № 326–З; с изм. и доп.: текст по состоянию на 9 янв. 2007г. // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2007. – № 15. – 2/1303.
12. П а п и р я н, Г. А. Международные экономические отношения. Экономика туризма / Г. А. Папирян. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 5 с.
13. С т е п а н е н к о, Д. А. Развитие туристского потока в Республике Беларусь / Д. А. Степаненко // Экономико-правовые аспекты развития сферы услуг: сб. науч. ст. междунар. науч.-практ. конф. – Гомель, 2008. – 21 с.
14. Ч е б о т а р ь, Ю. М. Туристический бизнес / Ю. М. Чеботарь. – М.: Мир деловой книги. 1997. – 41 с.

L. A. VASILYEVA, N. S. NAUMAVA

THEORETICAL AND LEGAL CATEGORIES OF INTERNATIONAL TOURISM

Summary

At present time scientists, experts and businessmen consider the tourism industry as a very promising way to the economic and social development. There is a relatively new approach for some countries which reflecting the dynamics of tourism development in recent years. First of all there is tourism growth and incomes rising in the state budget which has been taken into account. Today the tourism is a potential tool for the acquisition of export revenues, creation of new jobs, promotion of economic diversity, expansion of the service-oriented economic activities.